

ELS TERRATRÈMOLS DE LA SÈRIE OLOTINA I EL CAS DE LA VILA D'AMER

Isidre Prades

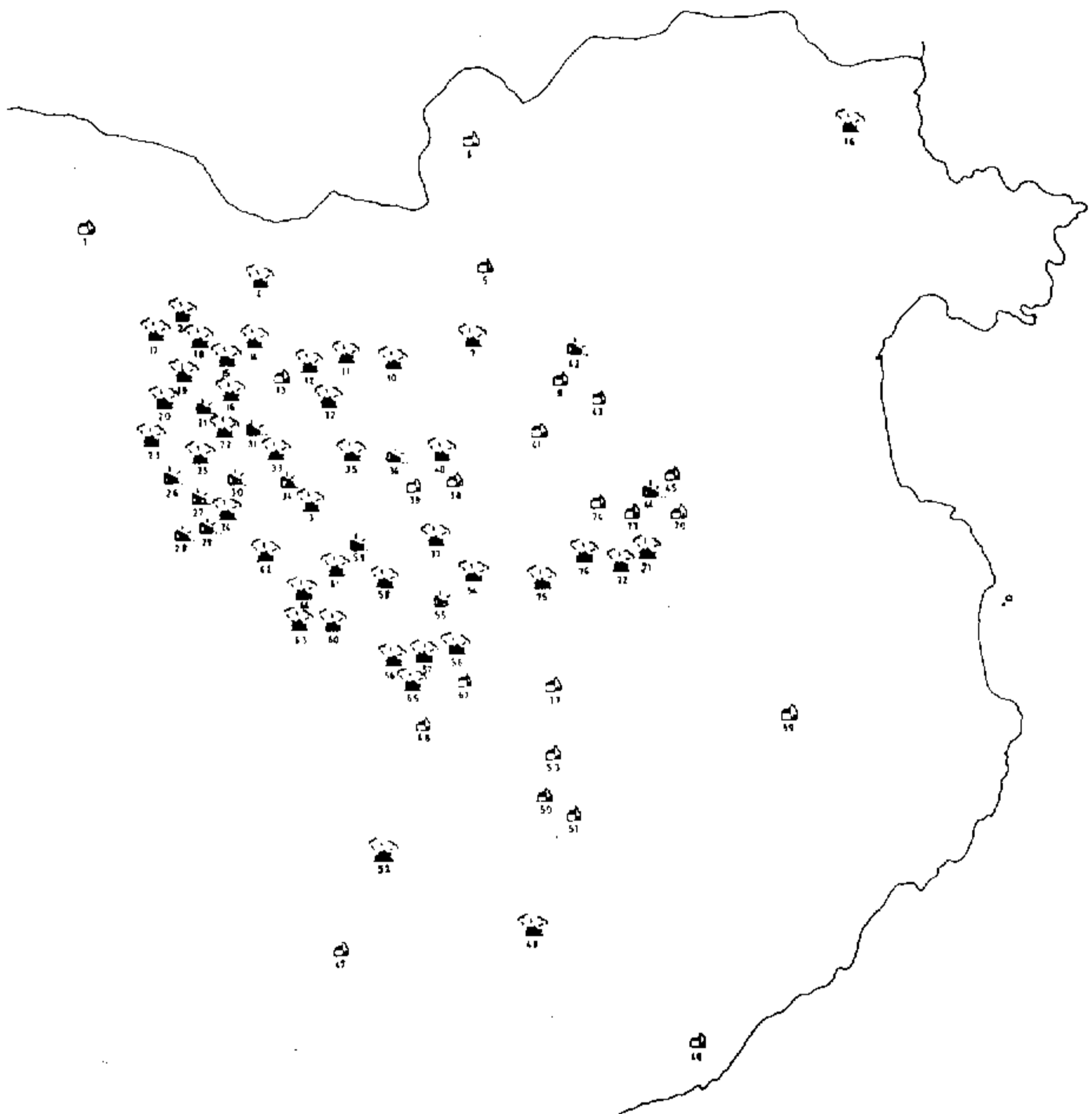
En aquests últims temps, els cataclismes més exagerats són desgraciadament notícia amb certa freqüència. La difusió gairebé instantània d'aquests fets i l'allau informativa que provoquen ens ha acostumat a una certa familiaritat que es tradueix en un sentiment mescla d'indiferència, curiositat i exotisme.

Les pàgines que segueixen tracten de les conseqüències dels terratrèmols coneguts com de la sèrie olotina que es succeïren repetidament al llarg dels anys 1425, 1426, 1427 i 1428 a les nostres comarques. Un seguit de forces tellúriques d'intensitat desconeguda fins aleshores. Segons els testimonis escrits a l'època, els morts es comptaven per milers i l'impacte sobre les edificacions fou brutal. En alguns casos, la destrucció va ser total. Els coetanis, sorpresos i espavorits valoraren les conseqüències i no dubtaren a qualificar-les de calamitoses¹.

L'impacte dels terratrèmols de la sèrie olotina al bisbat de Girona

Hom tenia un especial interès a detectar, en primer lloc, cada una de les poblacions afectades pels terratrèmols i, seguidament, avaluar, ni que fos d'una manera aproximada, la intensitat dels sismes. Per aconseguir un i altre objectiu procedirem al buidatge sistemàtic del primer llibre de Visites Pastorals realitzat després de l'últim terratrèmol².

Al llarg de l'any 1432, els delegats episcopals recorregueren un total de 407 esglésies i en 77 d'aquestes esglésies hi anotaren alguna indicació més o menys directa sobre els terratrèmols. Això ens permeté d'entrada confeccionar la cartografia dels llocs afectats (vegeu el mapa adjuntat). A més, les indicacions que els delegats episcopals anotaren en cada un d'aquests casos ens ha permès de ponderar la intensitat dels sistemes tot i l'evident subjectivitat en les apreciacions. Del conjunt d'aquestes indicacions en resulten tres grups probables i la seva possible correspondència amb l'escala Mercalli³, segons apareix en la taula següent.

- totalment destruïda
- major part destruïda
- parcialment destruïda o campana caiguda

Dibuix: Marta Ministral

1. Sant Martí de Vilallonga
2. Sant Feliu del Bac
3. Santa Maria de la Cot
4. Sant Miquel de Pera
5. Sant Miquel de Cirera
6. Sant Cristòfol d'Horts
7. Sant Llorenç del Mont
8. Sant Amans de Casamor
9. Sant Martí de Queixàs
10. Santa Maria de Tortellà
11. Sant Pere de Montagut
12. Castellfollit de la Roca
13. Sant Joan de les Fonts
14. Santa Maria de Castellar
15. Sant Martí de Capsec
16. Sant Andreu de Socarrats
17. Sant Salvador de Bianya
18. Sant Martí de Bianya
19. Sant Martí de Solamal
20. Sant Pere Aspuig
21. Santa Margarida de Bianya
22. Sant Andreu de Coll
23. Sant Martí de Ridaura
24. Sant Joan de les Preses
25. Santa Maria de la Pinya
26. Sant Privat de Bas
27. Santa Maria de Puigpardines
28. Sant Romà de Joanetes
29. Sant Esteve de Bas
30. Sant Pere de les Preses
31. Sant Esteve d'Olot
32. Santa Eulàlia de Begudà
33. Sant Cristòfol de les Fonts
34. Sant Miquel Sacot
35. Sant Julià de Mont
36. Sant Vicenç de Sellent
37. Sant Vicenç de Falgons
38. Sant Martí de Campmajor
39. Santa Maria del Collell
40. Sant Feliu de Ventalló
41. Sant Andreu de Serinyà
42. Sant Esteve de Vilademires
43. Sant Llorenç d'Espinavessa
44. Sant Marçal de Quarentelles
45. Sant Joan de Vilademuls
46. Sant Martí de Vallmala
47. Sant Quirze i Santa Julita d'Arbúcies
48. Sant Benet de Tossa
49. Sant Martí de Riudarenes
50. Sant Dalmai
51. Santa Maria de Salitja
52. Sant Andreu de Castanyet
53. Sant Andreu d'Estanyol
54. Santa Maria de Rocacorba
55. Santa Maria de Granollers
56. Sant Martí de Llémèna
57. Sant Andreu de la Barroca
58. Sant Esteve de Llémèna
59. Sant Aniol de Finestres
60. Sant Cristòfol de les Planes
61. Sant Cristòfol de Cogolls
62. Sant Miquel de Pineda
63. Sant Pere Sacosta
64. Sant Feliu de Pallarols
65. Santa Maria d'Amer
66. Sant Miquel d'Amer
67. Santa Cecília de les Serres
68. Santa Maria de la Cellera
69. Sant Miquel de Cruïlles
70. Santa Maria de les Olives
71. Sant Sadurní de Vilafreser
72. Santa Llogaia de Terri
73. Santa Maria de Vilamarí
74. Santa Eulàlia de Pujals
75. Sant Vicenç de Camós
76. Sant Esteve de Sords
77. Sant Feliu de Domeny

Taula I

Anotacions segons les Visites Pastorals	Escala Mercalli	
	Grau	Efectes
Totalment destruïdes	X	Completament destructiu. Destrucció de les 3/4 parts dels edificis
	IX	Destructiu. Destrucció de la major part de les cases de pedra
Parcialment destruïdes	VIII	Ruïnós. Esquerdament i aterrament de murs
	VII	Molt fort
	VI	Fort
Esglésies afectades en grau inferior	V	Bastant fort

El primer grup correspon a les esglésies totalment destruïdes. En aquest grup hi hem inclòs les esglésies en les quals s'indicava: *totaliter in terram postratam*, *totaliter destructam*, *totaliter diructum* i *totaliter deiectam*.

El segon grup es refereix a les esglésies parcialment destruïdes. Per establir aquest segon grup hem atès a les indicacions següents: *pro maiore parte in terram postratam*, *maiore parte postratam*, *in quandam parte destructam* o bé *partim destructa et postrata*.

El tercer grup engloba les esglésies afectades en grau inferior. En aquest tercer i últim grup s'hi encabeixen les indicacions sobre la caiguda o destrucció d'algun element de la construcció. En general, la campana o part del campanar.

D'entre les indicacions que acompanyen a les que hem agrupat en el primer cas s'hi afegixen altres anotacions que ratifiquen l'estat de destrucció quasi total, com és el fet que s'improvitzaren tendes o barraques per a continuar amb les funcions del culte.

De la lectura de la cartografia adjuntada se'n desprèn que la zona sismològicament més afectada és la que els geòlegs coneixen com la falla olotina que es desplaça en biaix des de la vall d'Oix fins a la vall d'Amer. En tota aquesta zona s'assoliren els valors més alts de l'escala Mercalli que es perllongaren també cap al sector del Terri. Els sismes repercutiren intensament també en punts de la plana, de la muntanya i de la marina de la Selva. Al Baix Empordà només enregistrem el cas de Cruïlles, i a l'Alt Empordà el de Sant Martí de Vallmala sobre el qual mantenim el dubte de si la causa de destrucció de l'església foren realment els terratrèmols.

El cas de la vila d'Amer

Un segle abans de la primera sotregada de 1427, la vila d'Amer travessava per una forta crisi. Si bé després de l'any mil un progressiu creixement urbà havia propiciat un període d'expansió que es traduï en la diferenciació entre la vila vella i la vila nova, a l'entrada del segle XIV la situació era ben diferent. Un goteig progressiu d'habitants de la vall s'esmicolava cap a altres localitats on la càrrega de les servituds era més lleu.

Per fer front a aquesta situació, al 1336 l'abat Ferrer de Montrodó promulgà l'exempció d'alguns dels mals usos que gravitaven sobre els habitants de la vall⁴. Aquesta i altres mesures posteriors no deixaren d'ésser efectives si tenim en compte el ritme constructor de noves edificacions en els anys immediatament anteriors als terratrèmols. El cas més significatiu és el de la construcció de cases al voltant de l'actual plaça de la vila, amb els seus característics porxos.

Però aquest redreçament s'estroncà dramàticament el dissabte 15 de març de 1427. L'abat del monestir descrivia d'aquesta manera els esdeveniments: *dissabte que era el dia XV del mes de març, prop de la mitja nit d'aquest dia, a causa del terratrèmol la quarta part dels merlets o garlandes del cloquer del nostre monestir caigué sobre la volta de l'església de Santa Maria de dit monastir i, al moment, la volta es destruí totalment i s'escampà tan per sobre l'altar major com per sobre les cadires del cor, i altar i cadires es trencaren i dispersaren i la quarta part dels claustres d'aquest monastir es destruí i en els dies següents fins a l'hora present continua el terratrèmol tant el dia com de nit. Totes les cases i edificis del monastir foren destruïts de tal manera que ara no disposem de cap habitació dins la qual hom es pugui confortar. Atenent així mateix que totes les cases de la vila d'Amer estan totalment destruïdes que cap hom ara pugui habitar⁵...*

Altres documents coetanis ens presenten igualment un panorama aterrador, de destrucció total. Tot i això, malgrat la innegable capacitat destructora d'aquest terratrèmol, cal circumscriure amb més precisió els seus efectes. Avançant conclusions, podem afirmar que fou precisament en la vila vella d'Amer on es concentraren els efectes devastadors dels terratrèmols, a causa principalment de l'antigor de les edificacions. Alguns exemples ho corroboren. Pere Clascar, marmessor de Joan Clascar, beneficiat que fou del monestir, executant la voluntat del testador, va vendre a Joan Maset, hostaler, un pati de terra en el qual abans dels terratrèmols s'hi trobava una casa situada en el carrer de Munt⁶. L'abat del monestir i el conjunt de la comunitat de monjos concedeixen a Antoni Claveguera, *que avets comprat un pati de case enderrocada per lo terratrémol en la vila veyda de Mer, una reducció dels censos que anualment prestava al monestir, i així, segons acorden: vos dit Anthoni Clavaguera de la vila de Mer fets e prestats tots anys en la festa de Nadal a nosaltres e al nostre monastir un galina de sens e daltre part un sou e sis diners per rahó de una porta que en temps passat fou consentida de fer alls possehidors de la dita casa o pati en ves lo carrer nou. E cum vos dit Antoni Clavaguera vulats a nosaltres tornar e renunciar lo dit pati si dons*

nosaltres ab le demont anomenat convent no. us remaniam lo dit sou e sis diners de sens que fets per lo dit pati. El cens s'estableix finalment en una gallina bona⁷.

Esmentem finalment el cas de Bernat Mas Reig, fuster, que vengué a Pere Conques, ferrer, un pati de terra junt a una casa destruïda pel terratrèmol que es trobava situada en el carrer Mitjà⁸.

Contràriament, en la transacció d'immobles de la vila nova d'Amer no hi apareix cap menció sobre destruccions causades pels terratrèmols. Tal com avançàvem més amunt doncs, cal circumscriure els efectes devastadors al casc antic de la vila, la vila vella.

La reconstrucció

La reconstrucció de la vila fou una tasca col·lectiva en la qual hi participaren l'abat i la comunitat de monjos del monestir, els obrers de l'església de Sant Miquel i els mateixos habitants de la vall.

Després de les destruccions, una actuació urgent s'imposava. Pel costat del monestir, l'abat facultà a un dels seus monjos perquè es desplaçés a diferents seus episcopals i altres vicaries sol·licitant indulgències i almoines per a sufragar l'obra de reconstrucció⁹. La comunitat de monjos, pel seu compte, atorgava poders a l'almoïner Bernat Buada per a una finalitat semblant, recaptar ajuts per a la reconstrucció material del monestir¹⁰.

Pel costat dels particulars, assenyalem el cas de Salvador Olmera, mercader i procurador de l'abat com veurem més endavant. En el seu testament atorgat el 1432 es reflexa la preocupació per la reconstrucció. Al costat d'un seguit de deixes piadoses pel sufragi de la seva ànima, segons el costum, deixa 11 lliures per l'obra de reconstrucció del pont de Gallissà, un antic pont sobre el Ter del qual no en teníem constància i que es devia emplaçar en el lloc anomenat actualment el Pasteral¹¹.

Els obrers de l'església de Sant Miquel emprengueren les obres de reconstrucció al 1433. Un any més tard, un dels obrers, Ramon Bassas, ha de recórrer a l'emprèstit per continuar les obres¹².

En aquest mateix any 1433, l'abat i la resta de la comunitat inicien definitivament la reconstrucció. A primers de gener, els monjos autoritzen a l'abat a invertir-hi 4.000 sous¹³. S'anomena obrer a Salvador Olmera, mercader al qual ens hem referit abans, per la direcció de les tasques de reconstrucció, i es fixa la festa de Tots Sants per a termini de les obres. Abans de l'estiu el treball que s'hi menava era intens. Durant el mes de juny, Olmera comença a passar comptes amb els treballadors de les obres¹⁴. En total són vint persones, la meitat de les quals treballaven de manobres. La resta són d'oficis diversos: dos picapedrers, tres traginers per al trasllat del materials, un mestre de cases i un ballester de ballestes d'acer. La major part d'elles provenien de la mateixa vall o de la rodalia. Cal assenyalar els tres manobres de «terra francesa», la primera avançada de l'allau migratòria francesa dels dos segles posteriors.

Taula II

Despeses efectuades en l'obra de reconstrucció del monestir

Data	Nom	Ofici	Origen	Sou	Dies treballats
Juny, 1	Nicolau Axuli	picapedrer	Girona	1511. 14 s. 6 d.	87
Juny, 1	Pere de Domech	manobre	França	8 s. 6 d.	6
Juny, 1	Arnau	manobre	França	10 s.	7
Juny, 1	Bertomeu Coral	manobre	St. Pere d'Osor	3 ll. 4 s.	43
Juny, 1	Bernat Bruguer		Sobreroca	1411. 3 s. 4 d.	
Juny, 1	Dalmau Resclose	manobre	Amer	15 s.	10
Juny, 1	Bernat Pixarrelles	manobre	Amer	57 s.	32
Juny, 1	Joan	manobre	França	12 s.	8
Juny, 1	Joan Buada	manobre	St. Climent Amer	46 s.	31
Juny, 1	Joan Bonatayada	manobre	Amer	15 s. 6 d.	10
Juny, 1	Feliu Scaudac	manobre	St. Feliu Pallerols	93 s. 8 d.	68
Juny, 1	Joan Tarrés	traginer	Sobreroca	49 s. 6 d.	9
Juny, 6	Berenguer Brenys	picapedrer	Girona	1611. 5 s. 5 d.	90
Juny, 7	Miquel Cohanch		Granollers del Vallès	911. 9 s.	54
	Joan Puig	mestre de cases	Lloret Selvatge	911. 15 s.	65
Juny, 11	Joan Manda	manobre	Les Planes	8,5 florins	3,5 mesos
Juny, 12	Joan Carrió		Blanes	7 s. 6 d.	5
Juny, 12	Joan Aspital	traginer	Amer	611. 10 s. 6 d.	
	Antoni Solera		Sobreroca	311. 6 s. 6 d.	
Juny, 15	Pere Conques	ballester	Amer	311. 6 s.	

La llegenda dels condemnats de Lloret Selvatge

De les profunditats d'aquella massa gasosa, en sortien remors mig apagades, com per l'opacitat d'un medi ambient sense vida. Les aigües de les torrenteres, en rodolar per llurs llits de pedra, formaven un confós brogit com de llunyana ressaga, dominada per esclats de veus humanes, corrandes de flabiols i repics d'esquelles i campanes, afònics ressons de festa que semblaven eixir de sota terra, com els de la llegenda de Lloret Salvatge, que anyalment remembren als esfereïts pagesos la sacrílega orgia d'aquelles sarauiestes que no es deturaven ni per respecte al Sant Sagrament. (Marià Vayreda: Sanch Nova. 1900).

Desvalguts i mancats de qualsevol coneixement científic-interpretatiu, els habitants d'aleshores recorreren a la seva pròpia sabiduria que no disposava d'altre bagatge que el d'una imaginació limitada per l'escolàstica omnipresent. D'aquí en sorgiren, doncs, les més fantàstiques llegendes en les quals sempre, indefectiblement, el càstig diví n'era la causa. Fantasmes, dimonis i altres personatges d'un món alhora fantàstic i terrible, protagonitzaren alguns d'aquests episodis. En d'altres ocasions, els personatges són més assequibles, més quotidians, simples pagesos amb l'ànima descarriada, protagonistes d'impietats que pagaren eternament amb el càstig diví.

No cal estranyar-se, doncs, que en un dels llocs on aquests moviments sísmics revestiren a la vegada, dramàticament conjuminats, espectacularitat i intensitat, en sorgís una llegenda que ha perdurat fins als nostres dies. Ens referim al petit llogarret de Lloret Selvatge, avui un veïnat quasi despoblat del municipi d'Amer.

Com dèiem, encara avui podreu escoltar per boca dels més vells

d'aquests rodals la llegenda dels encantats de Lloret Selvatge, per bé que, cal advertir-ho, altres versions difereixen sensiblement de la que exposarem¹⁵.

Diu la llegenda que a la petita plaça que s'estén davant l'església de Lloret Selvatge, un grup de gent, animats i amb to festiu, ballaven alegrement, quan els repetits tocs de la campana anunciaren el pas del Viàtic. Eixí de l'església el capellà amb la sagrada Forma acompanyat d'un escolà que dringava incansablement la campaneta. Un grup de balladors continuaren amb les seves festes totalment absents del que s'esdevenia. El capellà, astorat per l'espectacle que se li oferia al seu davant, manà enèrgicament als alegres dansaires que atuessin els seus balls. Els balladors, emportats per la xerinola més desenfrenada, en feren cas omís. Malhumorat i indignat, el capellà i el seu inseparable escolà continuaren la ruta fins a la casa del malalt. A la tornada, el servent de Déu i el seu acòlit servidor restaren corpresos; la terra s'havia esberlat i engolí dintre seu aquells irreverents dansaires. I... encara avui... en certes dates assenyalades, sentireu, si hi presteu atenció, la remor que puja de dins les entranyes de la terra i que ens recorda la maledicció eterna a què foren condemnats: a dançar incansablement pels segles dels segles...

La narració, desvestida del ropatge catequístic utilitzat com a instrument pedagògic cristià, ens parla d'un esberlament de la terra que engolí dintre seu un conjunt de persones. Aquest passatge coincideix plenament en la descripció dels fets succeïts a Lloret Selvatge durant els primers sismes quan l'esberlament de la terra i les emanacions sulfuroses provocaren la mort de diferents habitants d'aquest lloc¹⁶.

Així que si el món imaginari propi de les llegendes fa pràcticament inaccessible determinar l'origen, en aquest cas la imaginació parteix d'una determinada experiència real, els efectes dels terratrèmols a Lloret Selvatge.

Consideracions finals

Al llarg d'aquestes pàgines hem intentat establir primerament una cartografia precisa dels llocs afectats per la sèrie de terratrèmols coneguts com de la sèrie olotina. Hem intentat establir igualment la seva intensitat bé que d'una manera aproximada. Més endavant hem contrastat algunes de les afirmacions i descripcions dels seus contemporanis amb una visió més objectiva dels efectes, referits sempre a l'aspecte material. I per acabar presentem un cas de pervivència del record d'aquells esdeveniments originalment transmuntats en forma de llegenda.

Resta per establir les conseqüències profundes que tingueren tots aquests sismes en un moment extremadament crucial de la història de Catalunya: guerra civil i guerra remença. A escala local sabem que aquests fets luctuosos significaren l'inici de la decadència monàstica a Amer, si més no en el seu aspecte material, ja que a finals del segle XV presentava encara un estat de precarietat alarmant. Els sismes no provocaren solament la destrucció total o parcial de les edificacions sinó que agreujaren les condicions de vida de la població i provocaren en conseqüència una disminució de les rendes del monestir.

APÈNDIX

Establiment del mas Vinyal atorgat per l'abat d'Amer el 15 de desembre de 1432

«Notum sic cunctis cum nos, fratre Ramon, per la gracia de Deu, abat del monestir de Nostra Dona Santa Maria de Mer. Atenent q.e lo mas Viyal de la peroquia de Mer vaga gran tems ha per falta de tenedors he s.espera mes a vagar per so cum le major pertida de les terres e possessions de q.el són perdudes per rahons dels grans pudos he corrupcions q.e són axides en lo temps del terratrémol en lo torrent apelat d.es Sauc, per les quals pudos les catayedes e boschs del dit mas Viyal són del tot morts e destruits he les terres del rieral q.e eren del dit mas q.e lo gran lavaor s.en porta e cum sia a nos e al nostrum monestir cose pus profitose lo dit mas stablir q.e en ves nos e al nostre monestir retenir. En per amor de so, atenent q.e lo dit mas Viyal pertany a vos N. Antoni Pug Mateu de la peroquia de Sent Xristòfol de les Planes per dret de sucesió, astablim e loam a vos dit en Toni Pug Mateu tot lo dit mas Viyal ab totes terres possessions e pertinencies del dit mas Viyal e ab tots altres drets, d.altres comandes, robes e generalment tots drets al dit mas Viyal pertanents hunc q.e sien los quals ajats e possehiscats vos e alls nostres e q.e vos volrets en per totes salvant tot dret a vos e al nostra monestir per lo qual lo dit mas a terres se tenen. E pagarets a vos a alls nostres succehidos felment delma, tasca a tots sensos e altres drets acostumats e al sacristà major del nostre monestir precia. Encara nos retenim nos dit Abat que vos dit Antoni Pug Mateu passats deu anys primes vinents nos ajats fer homens e fembres en lo dit mas he durant los dits deu anys vos ajats donar quesqum any en la feste de Nadal dos sous per homens e fembres e q.e dins sis anys primes vinents ajats affer algune case coberte al dit mes Viyal, e sens altre retencions q.e nons seny vos permetem lo dit mas e tots altres drets de q.el fer aver a tenir contre totes persones e us fem avicció obligant tots nostres bens a asso juram per Deu e per los Sants Cotra Evangelis per nos corporalmen tota, e per semblan forma, jo dit Antoni Pug Mateu accepta lo dit stabliment per vos raverent senyor abal fet, he permet a vos e alls nostres sucsehidos q.e les retencions per vos fetes tendré e compliré e per assó atendre e complir oblich tots los bens del dit mas Viyal e jur per Deu e per los Sants Cotre Evangelis q.e en les dites coses no contrevindré en nenguna manera e fet so a XV de dehembre MCCCCXXXdos.
Testes en Salvador Olmera, mercader de la vila de Mer. En Bernat Torrent de Gallissà».

NOTES

1. El millor estudi sobre aquests terratrèmols continua essent el llibre d'Eduard Fontseré i Josep Iglésies: *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes*. Barcelona, Fundació Vives Casajoana.
2. Arxiu Diocesà de Girona. Llibre de Visites Pastorals. 1432.
3. La correspondència entre les observacions anotades en el llibre de Visites Pastorals i el grau de l'escala Mercalli s'ha fet en base al treball de Daniele Postpischl: «L'osservazione e i dati strumentali per lo studio dei terremoti» a *Quaderni Storici* 60 n.º 3, desembre 1985. pp. 665-689.
4. J. M. Font Rius: «Cartas de población y franquicias en Cataluña». Barcelona-Madrid, 1969. Vol. 1, pp. 580-581.
5. Arxiu de Sant Josep Girona. Notarial. Amer. Acte de 31 de març de 1427. Traducció lliure del llatí.
6. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 161.
7. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 159.
8. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 162.
9. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 159.
10. *Ibid.*
11. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 162.
12. *Ibid.*
13. Arxiu de Sant Josep. Girona. Notarial. Amer. 159.
14. Èpoques dels pagaments efectuats per Salvador Olmera. Amer. 159.
15. Aquesta llegenda fou recollida per Lluís G. Constans en el seu llibre *Rondalles*. Banyoles. 1952. pp. 174-179.
16. Per una descripció més acurada d'aquells fets, vegeu la referència de la nota 1.